

Eruit groeien/ eruit breken: stoppen met criminaliteit door jongvolwassen veelplegers

IDO WEIJERS^a
DIANE VAN DRIE^b
SANNEKE VAN GRONINGEN^c

ABSTRACT

Desistance from crime by young adult persistent offenders

This article addresses three characteristic aspects of the process of desistance from crime by young adult persistent offenders: love and romantic relations, the parents, and human agency of the young adult. These aspects are studied in discussion with the theories of SAMPSON and LAUB, MARUNA, and PATERNOSTER and BUSHWAY. Our perspective is inspired by the findings from a small, qualitative study that we carried out from 2009 till 2011 in the Netherlands. With the VON GLUECKS and with BOTTOMS we conclude that it is crucial that these young men realize that they become grown up, mature and to old for this kind of life. We introduce the notion of 'emerging adulthood', developed by Jeffrey ARNETT, and we point to new insights from recent brainresearch to understand the process of desistance from crime by young adult offenders.

Keywords: desistance, young adults, persistent offenders, romantic relations, parents, human agency.

Kernwoorden: desistance, jongvolwassenen, veelplegers, romantische relaties, ouders, human agency.

Panopticon, 34 (1), 005-018
© 2013 MAKLU | ISSN 0771-1409 | JANUARI 2013

- a Willem Pompe Instituut, Hoogleraar Jeugdbescherming, voor strafrechtwetenschappen, Universiteit Utrecht (Corresp.: iweijers@uu.nl).
- b Timon Ambulante Jeugdzorg Rotterdam en tijdelijk onderzoeker, Willem Pompe Instituut voor strafrechtwetenschappen, Universiteit Utrecht.
- c Afdelingspsycholoog, Forensische GGZ, Groot Batelaar.

Vroeg of laat stoppen alle veelplegers. 'Desistance from crime is the norm, and most, if not all, serious delinquents desist from crime', stellen LAUB en SAMPSON (2003: 91). Een van de meest opvallende aspecten van het stopproces is echter dat de kleine groep die op jeugdige leeftijd echt in een criminele levensstijl terechtkomt, er meestal pas als jongvolwassenen, ergens tussen hun 18e en 25e levensjaar een punt achter weet te zetten. Het is wel duidelijk dat als jeugdige veelplegers eenmaal in de twintig zijn, zij over het algemeen veel minder delicten gaan plegen of althans minder in aanraking komen met politie en justitie (PIQUERO, FARRINGTON & BLUMSTEIN, 2007: 136). Maar dit betekent niet dat alle jongvolwassen veelplegers stoppen met hun criminele levensstijl, noch dat stoppen voor deze leeftijdsgroep een natuurlijk en vanzelfsprekend proces is. Als de wil er al is en als het uiteindelijk lukt om helemaal te stoppen met het plegen van delicten, dan gaat dit proces vaak gepaard met vallen en opstaan.

De kans dat dit succesvol verloopt, is afhankelijk van diverse factoren, waarbij wel wordt onderscheiden naar persoonlijkheid en psychologie, en naar omstandigheden en maatschappelijke kansen (FARRALL & BOWLING, 1999). De ervaring van dit moeizaam

verlopend proces wordt in een recente publicatie treffend omschreven als *'charting a path towards greater social inclusion in 'mainstream' society'* (FARRALL, BOTTOMS & SHAPLAND, 2011: 547). Aan de andere kant grijpt een van deze auteurs, Anthony BOTTOMS, ook terug naar het begrip *'maturation'*, zoals dat decennia geleden al door de GLUECKS werd voorgesteld als belangrijkste verklaring voor de opvallende afname van criminaliteit in de jongvolwassenheid (BOTTOMS, 2011; GLUECK & GLUECK, 1974).

'Rijpen', eruit groeien én een nieuw pad inslaan, eruit breken: het is precies dit ambigue karakter van *'desistance from crime'* onder jongvolwassen veelplegers dat we in dit artikel centraal willen stellen. BOTTOMS spreekt van *'active maturation'*, om daarmee ook de subjectieve kant ervan naar voren te halen. In dezelfde lijn spreken wij van *'eruit breken'*, om daarmee eveneens de belevingskant en het actieve aandeel van de jongvolwassenen zelf te benadrukken. Hierbij speelt vooral ook de inspanning een rol: het kappen met een vertrouwde levensstijl en de aantrekkelijke, spannende kanten ervan; het doorzetten van die koers – ondanks de problemen die dat met zich meebrengt – omdat men zichzelf vaak als buiten de *'mainstream' society'* en weinig kansrijk daarbinnen ziet en dit beeld ook in de reacties van anderen meent te herkennen. Dit artikel vraagt aandacht voor een aparte benadering van stoppen met criminaliteit door jongvolwassen veelplegers, vanuit de gedachte dat het bij deze leeftijdsgroep weliswaar om een in de criminologie reeds vaak gesignaleerd proces gaat, maar dat het tegelijkertijd een buitengewoon eigenaardig, leeftijdsgebonden proces betreft.

In het onderzoek naar *'desistance'* wordt overwegend gekeken naar maatschappelijke bindingen. Stabiele relaties met anderen en met (conventionele) maatschappelijke instellingen blijken onmisbaar om werkelijk te stoppen met criminaliteit en een nieuwe weg te kunnen inslaan (vergelijk bijvoorbeeld GRAHAM & BOWLING, 1995). Vier factoren krijgen daarbij gewoonlijk de meeste aandacht: werk, familiebanden, liefdesrelaties en vriendschappen. Meestal wordt daarbij echter geen onderscheid gemaakt wat betreft de leeftijd van de betrokkenen. Toch kan het belang van elk van deze factoren die mogelijk bijdragen aan het stoppen met een criminele carrière sterk variëren naargelang de leeftijd van de betrokkene (Vergelijk STOUTHAMER-LOEBER, e.a., 2004; FARRAL & CALVARY, 2006; MCNEILL, 2006).

Zo lijkt werk bij jongeren en jongvolwassenen maar een beperkte en ambigue rol te spelen bij stoppen met criminaliteit. Er is op gewezen dat zij op de werkplek onder leeftijdgenoten ook juist crimineel gedrag kunnen aanleren en dat werken ook afname van ouderlijke controle impliceert en toename van mogelijkheden voor gelegenheidsdelicten (PLOEGER, 1997). Bovendien is de relatie tussen werk en *'desistance'* afhankelijk van het perspectief op de arbeidsmarkt. Als de officiële arbeidsmarkt überhaupt al kansen biedt aan voormalige jeugdige veelplegers, dan zijn de reële kansen voor deze personen die doorgaans weinig of geen scholing hebben zeer beperkt (WADSWORTH, 2006). Tenslotte, voor zover werk al positief bijdraagt aan *'desistance'*, blijkt dit slechts op te gaan voor ex-veelplegers die inmiddels achter in de twintig zijn, kortom degenen die de status van *'jongvolwassenen'* al grotendeels zijn ontgroeid (UGGEN, 2000).

Ook de rol van vrienden lijkt betrekkelijk voor jongvolwassen stoppers. Vrienden zijn voor jongeren meestal cruciaal bij het langdurig belanden in de criminaliteit. Het aantal delinquente vrienden wordt door sommige onderzoekers zelfs als de sterkst voorspellende factor voor delinquent gedrag beschouwd (GIORDANO, CERNKOVICH & HOLLAND, 2003). Voor tieners zijn vrienden sowieso een zeer belangrijke bron van socialisatie, alleen al gezien de tijd die ze met elkaar doorbrengen (SANTROCK, 2005). Het is tekenend dat delinquente jongeren zelfs nog meer tijd met hun vrienden doorbrengen dan niet-delinquente jongeren (BLOM & LAAN, 2006). Kenmerkend voor stoppers is echter, dat ze niet of nauwelijks meer omgaan met hun voormalige, delinquente vrienden (WARR, 1998). Dit loslaten van de oude

delinquente kameraden wordt doorgaans echter niet als een zelfstandige factor in het desistanceproces beschouwd, maar als effect van een huwelijk of andere liefdesrelatie. Ook het krijgen van nieuwe, prosociale vrienden wordt in dat licht gezien. Een relatie laat minder tijd over voor contact met (verkeerde) vrienden en delinquente activiteiten en vergroot de kans op geregelde omgang met conventionele anderen (SHOVER & THOMPSON, 1992; LAUB & SAMPSON, 2003).

Daarom concentreren we ons in deze studie wat betreft de rol van sociale bindingen op liefdesrelaties en familiebanden. Daarnaast wordt recent door meerdere auteurs benadrukt dat ook de rol van human agency aandacht verdient, ofwel het zelfstandig beslissen om te stoppen en het zelf doorzetten van deze beslissing (MARUNA, 2001; LAUB & SAMPSON, 2003; PATERNOSTER & BUSHWAY, 2009; BOTTOMS, 2011). Dit aspect nemen wij in deze studie uitdrukkelijk mee.

Onze kanttekeningen bij de belangrijkste benaderingen van het desistanceproces worden geïnspireerd door de bevindingen van een kleinschalig, kwalitatief onderzoek dat wij in de periode 2009 – 2011 in Nederland hebben verricht. Daarbij zijn zeer uitgebreide interviews afgenomen bij 22 jongvolwassenen van wie onze informanten bij politie en/of reclassering hadden aangegeven dat ze langdurig en meestal zwaar in de criminaliteit hadden gezeten en van wie de meesten ook diverse malen hadden vastgezet. Het is buitengewoon moeilijk met gestopte ex-jeugdige veelplegers in contact te komen. Doordat ze gestopt zijn, althans niet meer in de politieregistratie voorkomen, hebben ze in principe geen contact meer met politie, justitie en reclassering.¹ Wij hebben maandenlang al onze contacten bij politie en reclassering in heel Nederland aangesproken met de vraag of zij wellicht recente informatie over en contact met voormalige, inmiddels gestopte jeugdige veelplegers hadden. Onze speurtocht heeft in eerste instantie geleid tot een groep van 25 respondenten, verspreid over het hele land. Bij controlevragen tijdens het interview bleek dat twee daarvan toch niet als echte 'desisters' konden worden gezien, omdat ze nog wel degelijk bleken open te staan voor mogelijk financieel aantrekkelijke, criminele 'klussen'. Een derde viel af omdat het voornamelijk om zedendelicten bleek te gaan en dit een te aparte categorie delicten vormt. Zo zijn uiteindelijk de interviews van 22 respondenten over gebleven. De door ons ontwikkelde, uitgebreide vragenlijst was gebaseerd op de levensloopcriminologie. De interviews, die één tot twee en een half uur duurden, werden gezamenlijk afgenomen door twee vrouwelijke, getrainde interviewers. De interviews zijn op band opgenomen en vervolgens volledig letterlijk uitgeschreven. Er werd gevraagd naar de achtergrond en thuissituatie van de respondent, naar de delictgeschiedenis (type delicten, met wie, etc.) en naar het proces van stoppen. Binnen de groep van 22 respondenten liepen de gepleegde delicten zeer uiteen, maar diefstal, inbraak en drugshandel kwamen veel voor evenals straatroof en (zware) mishandeling. Bij meer dan de helft was er sprake van een combinatie van vermogens- en geweldsdelicten, wat correspondeert met de bevinding dat (jeugdige) veelplegers zelden 'specialisten' maar meestal 'generalisten' zijn.

Bijna de helft van de groep had een niet-Nederlandse achtergrond. Een kwart had een Marokkaanse achtergrond; bijna een derde had een Surinaamse en/of Antilliaanse achtergrond. De onderzoeksgroep bestond uit twee vrouwen en twintig mannen; de gemiddelde leeftijd van de respondenten was 23 jaar, met een uitschieter naar boven van 36 jaar. De overgrote meerderheid was tussen de 20 en 27 jaar oud.

¹ Dat is een belangrijke reden voor het meeste onderzoek op dit gebied om te starten met respondenten die een sanctie uitzitten.

Meisje

'Because you're mine, I walk the line'
(Johnny CASH, 1956)

LAUB en SAMPSON geven in *Shared beginnings, divergent lives* een fraai voorbeeld van de cruciale rol die liefdesrelaties kunnen spelen in het proces van desistance. Leon, afkomstig uit een groot, chaotisch gezin – vader aan de drank, veel delicten, moeder eveneens delinquent – had op jonge leeftijd al een serie delicten gepleegd. Hij ontmoette zijn vriendinnetje toen zij beiden 17 jaar oud waren; vier jaar later zijn ze getrouwd. Leon zei in een terugblik op zijn leven: *'Als ik mijn vrouw niet op dat moment was tegengekomen, was ik waarschijnlijk dood geweest'*. Leon vond het prima om 's avonds thuis, bij haar te blijven. 'Thuis' werd het centrum van zijn leven en zijn oude, delinquente vrienden zag hij niet meer. Leon wordt door LAUB en SAMPSON gepresenteerd als een van de vele mannen voor wie hun huwelijk een omslagpunt naar een fatsoenlijk leven betekende (2003: 118). Dit min of meer klassieke inzicht uit de criminologie zien we in diverse recente studies bevestigd. Zo concluderen THEOBALD en FARRINGTON dat trouwen bij jongvolwassenen zeer effectief kan zijn in het bevorderen van desistance (2009: 496). Uit hun onderzoek blijkt dat het huwelijk wordt gevolgd door een afname van delinquentie bij jongvolwassen, veroordeelde mannen. Zij stellen dat het breken met een criminele levensstijl vaak op het conto kan worden geschreven van *'a strongly prosocial woman who may demand that he conforms'* (THEOBALD & FARRINGTON, 2009: 512). BERSANI, LAUB en NIEUWBEERTA (2009) komen tot vergelijkbare conclusies voor een Nederlandse onderzoeksgroep van bijna 5000 personen.

Toch kunnen er vraagtekens worden gezet bij dit 'good marriage effect', juist als het om jonge veelplegers gaat. Ten eerste is het de vraag of degene die dagelijks bezig is met criminaliteit en hier op een gegeven moment mee stopt, in deze benadering niet teveel als een op zich zelf weinig veranderlijke actor wordt opgevat. Verandert de veelpleger zelf dan niet of nauwelijks, gaat de verandering eigenlijk 'buiten hem om'? Zo wordt hier vanuit het perspectief van het symbolisch interactionisme tegen in gebracht dat een elementaire motivatie om te veranderen in het algemeen voorafgaat aan en gelijk opgaat met een verandering in gedrag (GIORDANO, SCHROEDER & CERNOVICH, 2007). We komen daar verderop in dit artikel op terug.

Een heel ander soort vraag betreft de huidige betekenis van de liefdesrelatie. Speelt die begin 21e eeuw nog eenzelfde doorslaggevende rol als LAUB en SAMPSON, THEOBALD en FARRINGTON en andere auteurs voor hun populatie constateren? Immers, Leon raakte net als de andere respondenten van SAMPSON en LAUB als adolescent verzeild in de criminaliteit in de jaren dertig van de vorige eeuw. De respondenten in het onderzoek van THEOBALD en FARRINGTON werden geboren in het begin van de jaren vijftig en raakten vanaf de tweede helft van de jaren zestig van de vorige eeuw in de criminaliteit verzeild. Het steekjaar voor de respondenten van BERSANI, LAUB en NIEUWBEERTA was 1977. In dat jaar werden hun respondenten veroordeeld. Gezien de afstand in de tijd – respectievelijk zo'n 80, 45 en 35 jaar geleden – rijst de vraag wat deze bevindingen zeggen over jongeren die toen nog helemaal niet waren geboren, sterker nog, die pas meerderjarig werden in het begin van de eenentwintigste eeuw (SAVOLAINEN, 2009: 285).

Diverse onderzoekers hebben er op gewezen dat de betekenis en bindende kracht van het huwelijk, van liefdesrelaties in het algemeen, in de afgelopen decennia drastisch is veranderd (KING, MASSOGLIA & MACMILLAN, 2007: 58). Onderzoekers signaleren een sterke individualiseringstrend. Er zou een aanzienlijk sterkere focus zijn komen te liggen op de eigen ontwikkeling. Dit zou onder andere gepaard gaan met veel meer twijfel en

onzekerheid over liefdesrelaties, over de partnerkeuze, over de manier waarop daaraan invulling moet worden gegeven en over de implicaties van het huwelijk (PLUG, ZEHL, & DU BOIS-REYMOND, 2003). En als er eenmaal sprake lijkt van zekerheid over de relatie, worden diverse traditionele stappen binnen de relatie, zoals samenwonen, trouwen en het stichten van een gezin, veel langer uitgesteld (MEEUS & DEKOVIC, 1995). Jongvolwassenen trouwen minder en later (LATTEN, 2004). Samenwonen is populair geworden en wordt wel beschouwd als *'uitdrukking van een streven naar langer behoud van eigen identiteit en een grotere persoonlijke autonomie in de vormgeving van het eigen leven'* (Schnabel, 2011: 9).

Biedt deze ontwikkeling nog wel ruimte voor 'monitoren' van het delinquent en risicogedrag door de partner? (SAVOLAINEN, 2009: 286). Het ziet er naar uit dat deze ontwikkeling de levensloop van marginale groepen zwaarder heeft getroffen – en nog steeds treft – dan de meer bevoorrechten en hoger opgeleiden (BOOTH, CROUTER & SHAHANAN, 1999; FERRI, BYNNER & WADSWORTH, 2003). Impliceert de individualiseringstrend niet dat het 'good marriage effect' minder waarschijnlijk wordt, omdat de onderlinge controle in het algemeen minder strikt is geworden – partners houden hun eigen vriendenclub(s) en afspraken – en omdat samenwonenden in het algemeen eerder uit elkaar gaan bij confrontaties met gedrag waar zij zich aan storen en dat niet past bij de door de partner gewenste levensstijl?² Impliceert deze trend niet vooral een negatieve uitwerking en dus minder kans op afname van delinquent gedrag aan de onderkant van de samenleving, waar met name jonge veelplegers, verslaafden en andere marginale jongeren minder uitzicht hebben op een vaste relatie die mogelijk een enigszins 'monitorende' impact heeft richting delinquent gedrag?

'Die hebben nergens een rol gespeeld.'

Hoe bescheiden onze onderzoekspopulatie ook is, we vonden interessante indicaties voor deze individualiseringstrend en ook voor een relativering van het belang van een liefdesrelatie voor het proces van stoppen met criminaliteit. Ten eerste waren sommige respondenten heel stellig van mening dat hun vriendin geen enkele rol had gespeeld in het stopproces. Zo zegt de oudste respondent over zijn vriendinnen: *'Die hebben nergens een rol in gespeeld. Ik vertel nooit wat namelijk.'* Een 25-jarige ex-inbreker en drugshandelaar zegt dat zijn vriendin hem zeker niet heeft geholpen. Hij verbrak zijn relatie zelfs toen hij gevangen werd gezet: *'Toen ik vast zat heb ik gewoon die contact verbroken. Als je vast gaat zitten en je hebt een vriendin buiten, dan heb je wel een probleem. Helemaal als ze gaan bellen en je moet er nog bij nadenken. Het beste wat je dan kan doen is gewoon overal mee knippen.'*

Minstens zo veelzeggend is dat slechts twee respondenten even stellig als Leon aangeven dat hun vriendin de doorslaggevende reden was dat ze zijn gestopt met criminaliteit. Zo zegt een 21-jarige Marokkaanse jongeman met een eindeloze reeks veroordelingen wegens diefstal, steekpartijen, straatroof en drugshandel heel simpel: *'Mijn vriendin wil het niet meer hebben enzo. Die zegt tegen mij van eh, het is mooi geweest. (...) Ja, stel dat ze dadelijk zwanger is of er gebeurt iets ofzo, dan eh, kun je nog niet deze dingen doen, begrijp je? Dus eh, stopte gelijk mee, met alles.'*

'Op een gegeven moment ga je niet meer met je vrienden willen hangen.'

Lijkt er dus aanleiding om te twijfelen aan de rol van liefdesrelatie in het proces van desistance, daar staat echter tegenover dat de helft van onze onderzoeksgroep aangaf

² Een vroege studie spreekt in dit verband van een 'scheidingsrevolutie' (WEITZMAN, 1985).

dat hun partner en haar sociale netwerk wel degelijk van betekenis zijn geweest, zowel bij de beslissing om te stoppen, als bij het doorzetten en volhouden van die beslissing. Een 25-jarige verwoordt het zo: *'Toen kreeg ik wel weer het gevoel van: wow, dit meisje waar ik zoveel om geef ga ik weer verliezen.'* Een 20-jarige die meermaals had vastgezet, zegt dat het opnieuw verliezen van zijn vrijheid én zijn vriendin niet meer kunnen zien de doorslag gaf: *'Ja, dat vond ik gewoon het ergste, dat ik die niet kon zien. Ik had zoiets van, nou moet ik echt ophouden.'* Deze rol van het meisje zou in navolging van GIORDANO, CERNKOVICH en RUDOLPH (2002) gekarakteriseerd kunnen worden als 'katalysator' in het proces van desistance (GRAHAM & BOWLING, 1995; MARUNA, 2001).

Bekijken we deze katalyserende rol wat nader, dan valt echter op dat de aspecten van een relatie, die een rol blijken te hebben gespeeld bij het stoppen, wisselen per respondent. Enerzijds lijkt bij de meesten die hun partner een dergelijke rol toeschrijven het emotionele aspect doorslaggevend, hetgeen een enkele keer werd versterkt door de bijdrage van de schoonmoeder, zoals bij de eerder aangehaalde 21-jarige Marokkaanse jongen: *'Zij pakt me op m'n gevoel op sommige punten en dat kon ik niet hebben want als ik wil huilen of iets, dat laat ik niet zien weet je (...) ja het was heel raar gegaan die moeder die gaf mij woorden en ze begon te huilen met mij en ik word helemaal para en ik dacht van eh ligt het nou aan mij, (...) en ja op een gegeven moment besef je echt wat je alles hebt gedaan (...) en ja, ga je denken heb ik dat nou echt gedaan, weet je ... en dan ben ik er mee gekapt eigenlijk.'*

Anderzijds werden ook vaak praktische aspecten genoemd, zoals een andere tijdsbesteding en andere sociale contacten, die hielpen uit de buurt van verleidingen te blijven. Een heel enkele keer, bij een 25-jarige ex-drugsverslaafde, is er sprake van sociale controle van de kant van de vriendin. Maar meestal gaat het om de keuze om bij het meisje te zijn. Hier lijkt sprake van het fenomeen dat LAUB en SAMPSON treffend hebben aangeduid als 'knifing off', dat bijvoorbeeld ook als gevolg van verhuizen en het krijgen van andere routine-activiteiten kan optreden (LAUB & SAMPSON, 2003: 145). *'Op een gegeven moment ga je niet meer met je vrienden willen hangen en eh, je kiest voor je vriendin'*, zegt de hierboven geciteerde 21-jarige Marokkaanse jongen. Een 29-jarige typeert zijn nieuwe leven ongeveer zoals Leon in het boek van LAUB en SAMPSON: *'Saai, ja. Ik ga niet meer stappen. Ik blijf meer thuis. Ik zit altijd met mijn vrouw op de bank, wat ik nooit deed. Maar dat is wel leuk saai. Je bent met de liefde van je leven een film kijken. Niet meer in de gevangenis met iemand boven je te snurken.'*

Daarnaast werd praktische ondersteuning bij allerlei zaken, zoals werk zoeken, een dak boven het hoofd krijgen en de financiën op orde maken veel genoemd. Een 27-jarige Surinaamse vrouw, die jarenlang heeft gedeald en inmiddels een studie heeft opgepakt, constateert dat haar toenmalige partner haar *'wel heeft geholpen met de opvang van de kinderen en verzorgen als ik moest leren.'* Ook hier ging het niet alleen om ondersteuning van de partner, maar ook om het sociale netwerk dat daarbij mee kwam. Zoals een van de respondenten zegt: *'Je komt uit de gevangenis en wordt met je vuilniszak op straat gezet en zoek het maar uit! Je hebt niks en moet toch je leven opbouwen. (...) Mijn schoonvader heeft dat allemaal voor me geregeld.'*

'Je blijft niet altijd klein.'

Tenslotte mag niet onvermeld blijven dat sommigen heel duidelijk aangeven dat het perspectief van een huwelijk reden is om te stoppen. Het meest uitgesproken hierover waren drie jongemannen van 27, 20 en 19 jaar, alle drie geboren in Nederland uit Marokkaanse ouders. Voor hen staat als een paal boven water: als je gaat trouwen kap je met je delinquente leven, of zoals een van het zegt: *'Ik werd ouder en dan ga je denken. Je wil ook*

een huis, je wil trouwen. Je begint aan je toekomst te denken, he? Je blijft niet altijd klein. Wat misschien het meest typerend is, is de perceptie van stoppen met criminaliteit in termen van 'niet langer klein'. Stoppen wordt door hen geassocieerd met 'getrouwd' en 'verantwoordelijk'. Dit sluit sterk aan op het beeld dat DE JONG (2007) schetst van Marokkaanse jongemannen die praten over 'rustig worden', 'verantwoordelijk worden' en 'een goede moslim worden'.

Het lijkt er dus op dat liefdesrelaties tegenwoordig nog wel degelijk een rol kunnen spelen bij desistance, al lijkt die rol bij de meesten minder vanzelfsprekend en fragieler dan 30, 40 jaar of langer geleden. Een enkele keer lijkt het criminele vriendje als een (tijdelijke) 'sugardaddy' te worden beschouwd en bemoeit het vriendinnetje zich niet met de manier waarop haar vriend aan zijn dure wagen of andere zaken komt. Waarschijnlijk is het verhaal van Leon inmiddels meer uitzondering dan standaard. Aan de andere kant lijkt het met name bij de zojuist aangehaalde Marokkaanse jongemannen wel sterk in die richting te gaan. De prosociale vriendin die als 'monitor' van het gedrag van de ex-veelpleger kan worden beschouwd, komt nog wel voor, maar is wellicht iets minder vanzelfsprekend, zij het dat deze monitoring vanzelfsprekend ingebakken zit in de traditionele functie die de door ons geïnterviewde Marokkaanse jongemannen aan het huwelijk toeschrijven. Kortom, in een aantal variaties lijkt de liefdesrelatie ook nu nog wel een belangrijke rol in het proces van desistance te kunnen spelen, zelfs op vrij jonge leeftijd. Zo is het opvallend dat de twee jongemannen die het meest uitgesproken waren dat het belangrijkste motief om te stoppen hun vriendin was, beiden pas 21 jaar waren.

Ouders

Met name vanuit de bindingstheorie wordt voor de verklaring van het ontstaan van delinquent gedrag bij kinderen en jongeren veel waarde gehecht aan het gezin. Voor de verklaring van stoppen met criminaliteit wordt het gezin daarentegen over het algemeen geen belangrijke rol toegedicht. Voor zover dat gebeurt, is dat in termen van 'sociaal kapitaal' (WRIGHT, CULLEN & MILLER, 2001). Desistance wordt in die benadering opgevat als resultaat van (hernieuwde) sociale bindingen: men zou afzien van nieuwe delicten vanwege het risico om opgebouwde bindingen kwijt te raken (EZEL & COHEN, 2005). Hier wreekt zich echter het statische karakter van de klassieke bindingstheorie van Hirschi, die geen rekening houdt met de veranderlijkheid van bindingen van jongeren (WEERMAN, 1998). Bekend is immers dat kinderen in de adolescentie afstand nemen van hun ouders, meer geheim houden en minder hechten aan de raad en mening van hun ouders, waardoor de band met de ouders afneemt (KEUSERS, BRANJE *et al.*, 2010).

Sampson en Laub hebben met hun 'age-graded theory of informal social control' een alternatieve versie van de bindingstheorie ontwikkeld, die juist veel aandacht besteedt aan veranderende bindingen in verschillende levensfasen, dat wil zeggen in de kindertijd, de adolescentie en de volwassenheid. Echter, als het gaat om de rol die bindingen kunnen spelen bij desistance door jeugdige en jongvolwassen veelplegers, hebben zij eveneens weinig oog voor de specifieke bindingsdynamiek tussen adolescenten en jongvolwassenen en hun ouders en leggen zij de nadruk op onderwijs, werk en huwelijk (SAMPSON & LAUB, 1993: 244-245). Voor zover bij hen de mogelijke rol van de ouders in het proces van desistance in beeld komt, ligt het accent op de praktische kant. Anderen benadrukken vooral de betekenis van ouderlijke steun voor de ontwikkeling van motivatie voor desistance en voor het langdurig vasthouden van die motivatie (FARRALL, 2004).

Inmiddels zijn er voldoende aanwijzingen, dat juist in de vroege volwassenheid de band met de ouders over het algemeen weer sterker wordt dan tijdens de adolescentie. Na

een periode van exploratie en afstand nemen van de ouders, krijgen de ouders opnieuw een belangrijke plaats in het leven van jongvolwassenen en laten deze zich weer meer gelegen liggen aan de mening van hun ouders (WEERMAN, 1998; SCHROEDER, GIORDANO & CERNOVICH, 2010).

'Ik ben twee keer uit huis getrapd.'

Ook op dit punt geeft onze onderzoekspopulatie interessante indicaties. Om te beginnen geven sommigen aan dat de relatie met de ouders een aantal jaren (zeer) negatief is geweest, juist vanwege hun asociale en criminele gedrag en het feit dat de ouders daarvan op de hoogte waren en er (af en toe) mee werden geconfronteerd. Een 21-jarige drugsdealer zegt: *'Dat is erin geslopen. (...) Ik dacht "Laat me met rust". (...) En toen moesten er dingen gebeuren voordat ik weer kon communiceren met mijn moeder.'* Een leeftijdgenoot zegt: *'Ja, het ging heel erg met mijn moeder. [Door] mijn gedrag gewoon en zij is echt bezorgd. Dus dat botste heel erg. Ik ben ook twee keer uit huis getrapd, twee weken.'* Een 25-jarige dealer was zelf ook verslaafd en kon zijn problemen dus moeilijk verborgen houden voor zijn ouders: *'Ik zat zwaar aan de drugs. En ik wilde niet luisteren naar mijn vaders regels. Dus heeft hij gezegd "Dan zoek je het zelf maar uit."* Interessant is ook de 19-jarige Marokkaanse veelpleger die duidelijk maakt dat de relatie met zijn vader steeds verder verslechterde, doordat hij vond dat hij zijn vader telkens weer teleurstelde en zich schuldig voelde tegenover zijn ouders: *'Dus op m'n zestiende, gewoon wanneer mijn vader thuiskwam, het was zo erg dat ik hem niet meer recht in de ogen kon kijken. Het was, hij komt binnen en ik was meteen weer pleite.'*

Daar staat echter tegenover dat diverse respondenten melden dat de band met de ouders altijd goed is geweest, ook tijdens hun delinquente jaren. Een interessant gegeven is dat de crux hierbij blijkt dat vrijwel al deze ouders niet (echt) op de hoogte waren van de criminele activiteiten van hun kind, tot het moment van aanhouding door de politie. Een 24-jarige veelpleger, jarenlang betrokken bij grootschalige tankpasfraude en drugshandel, zegt daarover: *'Zolang je het tussen je vrienden houdt, komt niemand van thuis daar achter. En dan zorg je er ook voor dat het zo blijft. Dus ja, dan is het wel het handigst om het niet aan mijn zusjes te vertellen.'* Deze 'double bind' van een goede relatie met de ouders en toch vrijwel dagelijks bezig zijn met criminaliteit, veel geld omhanden, soms dure auto's, scooters en kleren, vereist enerzijds voortdurend opletten – zoals de nieuwe wagen een paar straten verderop parkeren en hopen dat die niet door iemand van de familie wordt gezien – en bezorgt de veelpleger veel stress. Anderzijds gaat dit soms gepaard met een oogje dichtknijpen van de kant van de ouders of op zijn minst niet (door)vragen of genoeg nemen met een smoes. Zoals een 24-jarige ex- straatrover en dealer zegt: *'Ze hadden wel een vermoeden, omdat ik altijd met nieuwe kleren liep, dure kleren. Maar ja, ze vroegen me niet waar ik het vandaan had, omdat ik ook werkte. Dus dat is altijd een cover.'* Een 21-jarige veelpleger van Marokkaanse komaf: *'Mijn moeder wist het wel, want op een gegeven moment zie je dat je zoon met de nieuwste schoenen binnenkomt en hij straalt helemaal weer ... Ik gaf mijn moeder ook geld. (...) Maar mijn moeder is iemand geweest, die zo arm heeft geleefd dat ze niet eens vroeg waar het geld vandaan kwam.'*

'Mijn main-reden was dat ik mijn familie misschien kwijtraak.'

Of ze er nu van wisten en er ruzie over maakten of niet, de ouders blijken een cruciale rol te spelen in het stoppen met criminaliteit. Slechts één respondent geeft aan dat zijn ouders geen invloed hebben gehad op zijn keuze om te stoppen met criminaliteit. Enkel

noemen hun ouders uitdrukkelijk als reden om te stoppen: ze willen ze niet langer pijn doen of teleurstellen. *'Ja, ik merk gewoon dat ik mijn moeder veel pijn deed elke keer dat ik vastzit. Dat is de hoofdrol ervan dat ik het nu niet meer wil.'* *Mijn vader heeft gezegd: "Ik geef je een kans en verneuk 'm niet, wat ik naai je hard."* *Dus ik heb die kans aangenomen.'* Nog belangrijker is dat veel van onze respondenten de ouders weliswaar niet uitdrukkelijk als reden noemen om te stoppen, maar dat ze zeer duidelijk zijn over de onmiskenbare rol die hun ouders hebben gespeeld in het ontwikkelen van de motivatie om te stoppen: *'Omdat ze er helemaal aan onderdoor ging in die tijd. Ze is gewoon twee jaar ouder geworden in die tijd, van de stress.'* *'Nu kan ik het niet doen ook. Want mijn moeder is bijvoorbeeld ook ziek, dus ik kan nu echt niet.'* Hier hebben de ouders dus een rol als katalysator richting desistance. Bij sommige respondenten ligt het accent minder op het ontwikkelen van motivatie om te stoppen, maar vooral op het vasthouden daarvan. Deze respondenten vertellen dat hun ouders hen hebben gesteund, nadat zij zelf hadden besloten om ermee te stoppen en dat deze steun van groot belang was om het delictvrije leven vol te houden. Het sleutelbegrip in de verhalen van deze veelplegers is 'vertrouwen', zoals onze jongste respondent zegt: *'Ja, mijn moeder die kreeg steeds meer vertrouwen in mij.'*

Niet onbelangrijk, maar minder vaak door onze respondenten genoemd, blijkt praktische steun, variërend van meebrengen van tabak en kleding in detentie tot financiële hulp en hulp bij het vinden van werk, verzorgen van (tijdelijk) onderdak en het zoeken van huisvesting elders. Toch ligt bij de overgrote meerderheid van de respondenten het belang van de ouders voor het stopproces van de betrokkenen vooral in het emotionele aspect. Het kan hier bijvoorbeeld gaan om zich schuldig voelen: *'Omdat ik hem [zijn vader] in de problemen bracht,* zegt een 21-jarige. *'Dat is wat me uiteindelijk heeft omgekeerd,'* zegt een 19-jarige Marokkaanse veelpleger. Het kan ook gaan om vrees om het contact met de ouders kwijt te raken: *'Mijn moeder heeft gezegd dat de eerstvolgende keer dat ik vastzit, dat ik dan kan vergeten om haar te bellen, enzo. Dus dat is de hoofdreden.'* *'Mijn main-doel, mijn main-reden was eigenlijk gewoon dat ik mijn familie misschien kwijtraak.'* Het kan ook gaan om het willen voorkomen ze nog langer teleur te stellen: *'Het is net of ik ze teleurstel als ik gepakt word [of] de verkeerde kant op ga.'*

Het kan echter ook een positief aspect zijn: in dat geval was de emotionele steun van de ouders met name van belang, doordat die duidelijk maakte dat ze ondanks alles achter hun kind stonden, door de aanmoediging en door er steeds te zijn als de jongere het moeilijk had. Zo maakt een 25-jarige, die na jaren alle mogelijke delicten te hebben gepleegd eindelijk was gepakt, duidelijk dat de steun van zijn ouders van groot belang voor hem was: *'Toen ik in de gevangenis zat heb ik ook veel naar mijn ouders gebeld en die zeiden ook dat als ik echt wilde stoppen, ze me zouden helpen.'*

We kunnen concluderen dat deze jongvolwassenen enerzijds helemaal hun eigen leven leiden, met hun eigen vrienden, hun eigen interesses en hun eigen verantwoordelijkheden. Anderzijds maken ze vrijwel allemaal duidelijk dat ze voor de omslag naar stoppen met criminaliteit stevig hebben geleund op hun ouders.

Zelf

Als onze respondenten zo afhankelijk zijn van steun van hun ouders, hoe zit het dan met hun zelfstandigheid? Wat is de rol van 'human agency' bij stoppen met criminaliteit door jongvolwassenen? We zullen hier drie verschillende perspectieven daarop nalopen, om aan de hand van onze bevindingen een scherp beeld te krijgen van het zelfbeeld van de betrokken jongvolwassenen.

Desistance by default

Kenmerkend voor de invalshoek van SAMPSON en LAUB is dat zij de omstandigheden van doorslaggevend belang achten voor het desistance proces: *‘The image of “desistance by default” best fits the desistance process we found in our data. Desistance for our subjects was not necessarily a conscious or deliberate process (...) Before they knew it, they had invested so much in a marriage or a job that they did not want to risk losing their investment’* (LAUB & SAMPSON, 2003: 278-279). Een goede baan, een goed huwelijk, militaire dienst of jeugdinternaat, daar zit hun verklaring voor succesvolle desistance. Het zijn de omstandigheden die ex-veelplegers op een gegeven moment afhouden van terugval in oude gewoontes.

Misschien moeten we deze interpretatie vooral zien tegen de sociaal- en cultuurhistorische achtergrond van hun respondenten met hun wereld- en zelfbeeld. Zo'n interpretatie zou echter niet passend zijn voor de wijze waarop onze geïnterviewden de rol van hun vriendin en van hun ouders beschrijven. Soms werd de relatie met de ouders 'vanzelf' beter, maar meestal waren de gestopte jongvolwassenen zich ervan bewust in een betere verhouding met hun ouders terecht te komen. Ze maken vaak duidelijk dat ze daarom zijn gestopt, (mede) omdat ze zich realiseerden wat ze hun ouders al die jaren hadden aangedaan en dat ze daar verandering in wilden brengen. De gestopte jongvolwassenen beleefden hun stopproces allerminst als iets wat hen ongemerkt overkwam, maar als iets waar ze zelf juist heel bewust mee bezig waren en waar ze zelf met veel moeite op hebben aangestuurd.

Het is niet uitgesloten dat een flink aantal van de respondenten in het onderzoek van LAUB en SAMPSON aan het eind van hun leven met een zekere verbazing op hun ontwikkeling terugkijkt en dat die verbazing het gebruik van de karakteristiek 'desistance by default' rechtvaardigt. Een dergelijke voorstelling van zaken zou de beleving van de respondenten in ons onderzoek echter geen recht doen. De derde intrigerende bevinding uit ons onderzoek is namelijk dat alle respondenten zonder uitzondering zeer stellig zijn wat betreft de gedachte dat zij *zelf* besloten hebben om te stoppen, dat ze *zelf* verantwoordelijk zijn, dat *zijzelf* hebben ingegrepen en *zelf* hebben volgehouden. Een respondent zegt: *‘Ze hoefden er niet voor mij te zijn in principe. Want ja, als ik het wil doen, moet ik het op mezelf doen.’* Een van onze twee vrouwelijke respondenten vertelt: *‘Uiteindelijk was ik het toch zelf. Kijk, je gaat nooit die stap zetten als je het zelf niet al van tevoren bepaalt. Ze kunnen je wel gewoon helpen, maar de keuze blijft bij jezelf.’* Een ander vindt: *‘Je kan adviseren wat je wil, maar die drive moet gewoon vanuit jezelf komen. Anders komt ‘ie niet.’*

Making good

Zou de invalshoek van SHADD MARUNA, die de afwezigheid van de psychologische dimensie van desistance in de benadering van LAUB en SAMPSON van meet af aan heeft bekritiseerd, dan beter aansluiten bij onze bevindingen? Volgens MARUNA is het voor elk persoonlijk verhaal over het proces van stoppen met criminaliteit kenmerkend dat er wordt gesproken van een 'werkelijk zelf', dat uitdrukkelijk wordt onderscheiden van de persoon die in het verleden al die delicten heeft gepleegd. Hiermee maakt de stopper duidelijk dat hij in werkelijkheid de conventionele moraal onderschrijft. Zouden we het motief om te stoppen bij jongvolwassenen dan moeten interpreteren in termen van 'goedmaken' – of in MARUNA's termen van 'de retoriek van verlossing'? MARUNA spreekt zelfs van een 'redemption script', dat volgens hem begint met *‘establishing the goodness and conventionality of the narrator – a victim of society who gets involved with crime and drugs to achieve some*

sort of power over otherwise bleak circumstances (...) with the help of some outside force, someone who "believed in" the ex-offender, the narrator is able to accomplish what he or she was 'always meant to do'. (MARUNA, 2001: 87).

Hiervan vonden we inderdaad een enkel voorbeeld onder onze geïnterviewden. Een respondent zegt: *'Ja, ik was ook nooit zo dat ik dingen ging stelen enzo. Ik was niet de jongen die ik was geworden. Ik was mezelf gewoon niet.'* Maar dit was zeker niet het dominante verhaal. Afhankelijk van het soort delicten werd soms wel uitdrukkelijk afstand genomen van wat vroeger was aangericht. Evengoed werd er helemaal geen afstand gecreëerd tussen wat ze vroeger allemaal hadden uitgespookt en wie ze nu waren en was er allerm minst sprake van spijt over het verleden, zeker niet als er op concrete daden werd ingegaan. Er werd soms eerder met plezier op terug gekeken en het kostte sommigen weinig moeite om zich de spanning en opwinding van toen weer levendig voor de geest te halen. Een verlossingsvertoog werd in onze onderzoeksgroep nergens aangetroffen. Zoals gezegd, speelde spijt tegenover de ouders bij velen een rol en zou in dat specifieke opzicht gesproken kunnen worden van 'goedmaken'; dus niet tegenover de maatschappij in het algemeen, maar tegenover de eigen ouders. Toch zou zelfs dat in de meeste gevallen een te sterke beschrijving zijn. Bij de meeste geïnterviewden ging het niet om goedmaken, maar om niet opnieuw pijn doen.

Feared self

Onlangs hebben PATERNOSTER en BUSHWAY een alternatieve verklaring geboden, opnieuw in kritiek op de redenering van LAUB en SAMPSON van 'desistance by default'. Volgens hen moet desistance juist helemaal niet worden gezien als iets wat veelplegers als het ware overkomt, maar als een welbewust besluit dat berust op een doordachte rationele afweging (PATERNOSTER & BUSHWAY, 2009). Dat besluit zou worden ingegeven door het besef dat men dreigt te worden waar men het meest bang voor is ('the feared self') en dat besef zou ontstaan door de balans op te maken en tot de conclusie te komen dat de kosten hoger zijn dan de baten.

Ook deze notie van 'feared self', het besef als junk of loser te eindigen, komt wel een enkele keer in onze interviews naar voren. Een respondent die zwaar verslaafd was, heeft de knoop doorgehakt, omdat hij tijdens zijn laatste keer detentie bedacht: *'Ik moet nu stoppen want dit wordt echt mijn dood. Ik leef tot mijn dertigste en dan houdt het op.'* Maar ook dat is toch eerder uitzondering dan regel; het is te sterk en te dramatisch. Wat wel vaak wordt gezegd is dat mensen niet terug willen naar de gevangenis. Wat in onze onderzoeksgroep in het algemeen echter veel sterker naar voren kwam, was het besef te oud te worden voor al dit gedoe, de spanning, de kans gepakt te worden, het verblijf in de gevangenis, de onrust, het leven op straat. Zoals een respondent zegt: *'Het is alles bij elkaar. Maar het is ook het wereldje, er hangt gewoon teveel spanning. Je kunt geen normaal sociaal leven leiden. (...) Je leeft[nu] veel rustiger. Je slaapt veel lekkerder. Ik kon in die tijd ook niet goed slapen, want ik verwachtte elke dag een politie-inval.'* Een ander vertelt: *'Maar daarna kwam de vraag: hoe zie ik mezelf over twee, drie maanden, een jaar? Op een gegeven moment dacht ik: dit is het niet waard. Al die stress die erbij komt, al die vragen, onzekerheid.'*

Tot slot

De jongvolwassenen in ons onderzoek stopten omdat ze een 'normaal leven' wilden leiden. Ze leidden hun eigen leven, maar lieten zich graag opvangen door hun ouders om hun

leven bij te kunnen sturen richting het inmiddels gewenste 'normale leven'. Als ze een vriendin hadden, speelde die daarbij zelden een dominante, doorslaggevende rol, zoals het bekende voorbeeld van de vrouw die haar criminele vriend voor de keuze stelt: 'Je vrienden of mij' (SAMPSON, LAUB & WIMER, 2006: 466). Toch speelde de prosociale vriendin bij verschillende respondenten wel degelijk een rol bij het inslaan van het pad naar een normaal leven. Die rol wordt goed gekarakteriseerd als 'katalysator'.

Het ziet er naar uit dat stoppen met een crimineel leven bij jongvolwassenen, net als beginnen met delicten plegen in de adolescentie, een typerend ontwikkelingsfenomeen is. Wij vermoeden dat de crux in het desistance proces bij jongvolwassen veelplegers het besef is volwassen te (moeten) worden. Stoppen met een crimineel leven lijkt bij jongvolwassenen in het teken te staan van het besef 'hier ben ik te oud voor'. Voor jongvolwassen veelplegers lijkt 'desistance from crime' te draaien om de ontwikkeling van hun identiteit. Bij hen gaat het vermoedelijk niet om externe 'turning points', zoals SAMPSON en LAUB menen. Dergelijke omslagpunten zijn waarschijnlijk onmisbaar als houvast, als bruggehoofd richting een normaal leven, maar zoals onze respondenten allemaal met stelligheid beweren: 'je moet het zelf doen'. Zo wordt het althans door hen beleefd. Het gaat ook niet om 'dramatische' omslagen, zoals MARUNA dat poneert met zijn verhaal over een 'verlossingsvertoog' of zoals PATERNOSTER en BUSHWAY dat voorstellen met hun notie van 'the feared self'. Het lijkt over het algemeen te gaan om een veel basaler besef, dat ze de stress zat zijn, dat ze hun vriendin niet kwijt willen raken en ze hun ouders geen pijn meer willen doen.

Veel respondenten vertellen dat ze op een gegeven moment vooruit gingen kijken. Ze voelden zich langzamerhand 'te oud' of 'te groot' voor het soort leven dat ze de afgelopen jaren hadden geleid. Ze begonnen zich te realiseren dat stoppen met hun criminele levensstijl niet alleen iets was wat anderen van hen verwachtten, maar ook iets wat ze inmiddels voor zichzelf wilden. Maar om vervolgens ook echt te breken met de criminele routine en de uitdagingen en de identiteit die daarbij passen en verantwoordelijkheid voor het eigen 'normale' en 'saai' leven te nemen, vereist behalve praktische en emotionele steun uit de omgeving ook veel zelfvertrouwen, een sterke interne 'locus of control', een elementair gevoel greep te hebben op het eigen leven. Ter bevestiging van dit gevoel hameren onze geïnterviewden er ook op dat ze weliswaar hulp hebben gehad, maar dat ze het uiteindelijk helemaal zelf hebben moeten doen. Vanuit dit krachtige zelfbeeld knokken ze zich richting een normaal leven en daarbij maken ze dankbaar gebruik van de hulp die hen wordt geboden vanuit hun sociale netwerk, over het algemeen via hun ouders en hun vriendin. Tegelijkertijd merken ze dat dit hen inmiddels gemakkelijker af gaat dan voorheen en ervaren ze dat ze op dit punt volwassener zijn geworden, wat hen op zijn beurt weer zelfvertrouwen geeft.

REFERENTIES

- BERSANI, B. E., LAUB, J. H. & NIEUWBEERTA, P. (2009). Marriage and Desistance from Crime in the Netherlands: Do Gender and Socio-Historical Context Matter? *Journal of Quantitative Criminology*, 25, 3-24.
- BLOM, M. & LAAN, A.M. VAN DER (2006). *Jeugd delinquentie: risico's en bescherming*. Den Haag: WODC.
- BOOTH, A., CROUTER, A.C. & SHANAHAN, M. J. (Eds.) (1999). *Transitions to Adulthood in a Changing Economy: No Work, No Family, No Future?* Westport: Praeger Publishers.
- BOTTOMS, A. E. (2011). Actief volwassen worden. Een verklaring voor de daling in criminaliteit onder jonge volwassenen. *Justitiële Verkenningen*, 5, 11-29.

- FARRALL, S. & BOWLING, B. (1999). Structuration, human development and desistance from crime. *British Journal of Criminology*, 39, 252–67.
- FARRALL, S. (2004). Social capital and offender reintegration: Making probation desistance focused. In MARUNA, S., & IMMARRIGEON, R. (Eds.). *After crime and punishment: Pathways to offender reintegration*, p.57-82. Cullompton: Willan Publishing.
- FARRALL, S. & CALVARY, A. (2006). *Understanding Desistance from Crime*. Berkshire: Open University Press.
- FARRALL, S., BOTTOMS, A. & SHAPLAND, J. (2010). Social structures and desistance from crime, *European Journal of Criminology*, 7, 546-570.
- FERRI, E., BYNNER, J. & WADSWORTH, M. (2003). *Changing Britain, Changing Lives*. London: Institute of Education Press.
- GIORDANO, P.C., CERNKOVICH, S.A. & RUDOLPH, J.L. (2002). Gender, Crime, and Desistance: Toward a Theory of Cognitive Transformation. *American Journal of Sociology*, 107, 990-1064.
- GIORDANO, P.C., CERNKOVICH, S.A. & HOLLAND, D.D. (2003). Changes in friendship relations over the life course: implications for desistance from crime, *Criminology*, 41, 293 -327.
- GIORDANO, P.C., SCHROEDER, R.D. & CERNKOVICH, S.A. (2007). Emotions and Crime over the Life Course: A Neo-Median Perspective on Criminal Continuity and Change, *American Journal of Sociology*, 112, 1603-61.
- GLUECK, S. & GLUECK, E. (1974). *Of delinquency and crime*, Springfield (Il.): Charles C. Thomas.
- GRAHAM, J. & BOWLING, B. (1995). *Young people and crime*, London: Home Office.
- KING, R.D., MASSOGLIA, M. & MACMILLAN, R. (2007). The context of marriage and crime: gender, the propensity to marry, and offending in early adulthood. *Criminology*, 45, 33-65.
- LAUB, J. & SAMPSON, R. (2003). *Shared beginnings, divergent lives. Delinquent boys to age 70*. Cambridge: Harvard University Press.
- MARUNA, S. (2001). *Making good. How ex-convicts reform and rebuild their lives*. Washington, D.C.: American Psychological Association.
- Mc NEILL, F. (2006). A desistance paradigm for offender management. *Criminology & Criminal Justice*, 6, 39-62.
- MEEUS, W. & DEKOVIC, M. (1995). Identity development, parental and peer support in adolescence: results of a national Dutch survey, *Adolescence*, 30, 931-944.
- PATERNOSTER, R. & BUSHWAY, S. (2009). Desistance and the “feared self”: Toward an identity theory of criminal desistance. *The journal of criminal law & criminology*, 99, 1103-1156.
- PIQUERO, A.R., FARRINGTON, D.P. & BLUMSTEIN, A. (2007). *Key issues in criminal career research. New analyses of the Cambridge Study in delinquent development*, Cambridge: Cambridge University Press.
- PLUG, W., ZEIJL, E. & DU BOIS-REYMOND, M. (2003). Young people’s perceptions on youth and adulthood. A longitudinal study from the Netherlands, *Journal of Youth Studies*, 6, 127-144.
- SAVOLAINEN, J. (2009). Work, family and criminal desistance. Adult Social Bonds in a Nordic Welfare State. *British journal of criminology*, 49, 285-304.
- SAMPSON, R. & LAUB, J. (1993). *Crime in the making. Pathways and turning points through life*. Cambridge: Harvard University Press.
- SAMPSON, R., LAUB, J. & WIMER, C. (2006). Does marriage reduce crime? A counterfactual approach to within-individual causal effects. *Criminology*, 44, 465-508.
- SANTROCK, J.W. (2005). *Adolescence*. New York: McGraw Hill Higher Education.
- SHOVER, N. & THOMPSON, C. (1992). Age, differential expectations and crime desistance. *Criminology*, 30, 89-104.
- STOUTHAMER-LOEBER, M., WEI, E., LOEBER, R. & MASTEN, A.S. (2004). Desistance from persistent serious delinquency in the transition to adulthood. *Development & Psychopathology*, 16, 897-918.

- THEOBALD, D., & FARRINGTON, D. P. (2009). Effects of Getting Married on Offending. Results from a Prospective Longitudinal Survey of Males. *European Journal of Criminology*, 6, 496-516.
- UGGEN, C. (2000). Work as a Turning Point in the Life Course of Criminals: A Duration Model of Age, Employment and Recidivism. *American Sociological Review*, 65, 529 – 546.
- WADSWORTH, T. (2006). The Meaning of Work: Conceptualizing the Deterrent Effect of Employment on Crime among Young Adults. *Social Perspectives*, 49, 343 – 368.
- WARR, M. (1998). Life-course transitions and desistance from crime. *Criminology*, 36, 183-216.
- WRIGHT, J.P., CULLEN, F.T. & MILLER, J.T. (2001). Family social capital and delinquent involvement. *Journal of Criminal Justice*, 29, 1-9.